

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

ЦИФРОВЕ ВРЯДУВАННЯ

Монографія

за редакцією

доктора наук з державного управління, доцента

Карпенка Олександра Валентиновича

Київ – 2020

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 277/12-13 від 26 грудня 2019 року)*

Авторський колектив:

О. В. Карпенко (вступ, 1.3, 1.4, 2.3, 3.2, 6.1, 7.3, післямова, глосарій),
К. Р. Гуменна (1.1, 1.2, 1.4, 2.1, 2.3), **Ж. З. Денисюк** (4.1, 4.2, 4.3, 5.1),
Т. В. Запорожець (6.3), **Ю. В. Карпенко** (3.1), **О. І. Кілієвич** (1.1),
В. С. Куйбіда (2.3), **О. В. Левченко** (7.1, 7.2, 7.3), **В. В. Наместнік** (1.3,
5.1, 5.2, 5.3), **А. С. Осмак** (1.4, 2.2, 3.2), **Н. В. Савченко** (1.4, 3.3),
С. О. Шайхет (6.1, 6.2)

Рецензенти

Г. Г. Почешов, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри соціальних комунікацій Маріупольського державного університету, заслужений журналіст України;

В. М. Дрешпак, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування Університету митної справи та фінансів;

О. О. Пучков, кандидат філософських наук, професор, начальник Інституту спеціального зв'язку та захисту інформації Київського політехнічного інституту ім. Ігоря Сікорського, полковник

Ц75 **Цифрове врядування : монографія** / О. В. Карпенко, Ж. З. Денисюк, В. В. Наместнік [та ін.] ; за ред. О. В. Карпенка. Київ : ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. 336 с.

ISBN 978-966-452-301-8

У монографії здійснено наукове обґрунтування теоретичних засад цифрового врядування та надано практичні рекомендації щодо його впровадження в Україні. Проаналізовано вплив цифрової економіки на розвиток сучасного суспільства в контексті виробництва, використання та споживання digital-технологій. Досліджено особливості формування стратегії цифровізації Республіки Польща. Обґрунтовано необхідність застосування цифрових комунікацій у діяльності органів публічної влади. Встановлено особливості формування цифрової культури в публічному управлінні. Охарактеризовано сучасний стан та визначено перспективи провадження цифрової безпеки. Запропоновано інструментарій та напрями удосконалення цифрової партисипації в публічному управлінні.

Монографія розрахована на науково-педагогічних працівників, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”, а також державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування та громадських діячів, які цікавляться проблематикою впровадження цифрового врядування.

УДК 351(477):005.35:004.9

ISBN 978-966-452-301-8

© Карпенко О. В., Денисюк Ж. З., Гуменна К. Р.,
Запорожець Т. В., Карпенко Ю. В., Кілієвич О. І.,
Куйбіда В. С., Левченко О. В., Наместнік В. В.,
Осмак А. С., Савченко Н. В., Шайхет С. О., 2020
©ТОВ ІДЕЯ-ПРИНТ, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА ТА ВРЯДУВАННЯ	10
1.1. Цифрова економіка: виробництво, використання та споживання digital-технологій.....	10
1.2. Вплив цифровізації на розвиток і структурну перебудову національних економік.....	22
1.3. Цифрове врядування: еволюція та революція публічного управління	33
1.4. Цифровий маркетинг та SMM-технології.....	48
РОЗДІЛ 2. ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: Україна-ЄС	60
2.1. Стратегії цифрового поступу країн ЄС (на прикладі Республіки Польща).....	60
2.2. Інтероперабельність та стандартизація: досвід країн ЄС	73
2.3. Механізми цифровізації публічного управління в Україні	80
РОЗДІЛ 3. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	94
3.1. Штучний інтелект у публічному управлінні: концептуальні, інституційні та технологічні засади розвитку	94
3.2. Впровадження блокчейн-систем у діяльність органів публічної влади: переваги та ризики	121
3.3. Цифровий інструментарій діяльності державних інституцій у сфері зайнятості населення.....	140
РОЗДІЛ 4. ЦИФРОВІ КОМУНІКАЦІЇ.....	167
4.1. Цифрові комунікації як чинник сучасного цивілізаційного розвитку	167
4.2. Вплив цифрових комунікацій на формування аксіосфери сучасного суспільства	179
4.3. Комунікативні практики цифрового середовища	189
РОЗДІЛ 5. ЦИФРОВА КУЛЬТУРА	204
5.1. Сутність та складові формування цифрової культури	204
5.2. Управлінська культура в умовах цифрових трансформацій	219
5.3. Цифрова компетентність публічних службовців.....	224

РОЗДІЛ 6. ЦИФРОВА БЕЗПЕКА.....	229
6.1. Цифрова безпека діяльності органів публічної влади.....	229
6.2. Кібербезпека як складова цифрових трансформацій	245
6.3. Цифрова платформа інтелектуального управління у безпековій сфері	267
РОЗДІЛ 7. ЦИФРОВА ПАРТИСИПАЦІЯ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ ..	280
7.1. Концепт, сутність та значення цифрової партисипації у публічному управлінні.....	280
7.2. Зарубіжний досвід застосування інструментів цифрової партисипації	302
7.3. Партисипативні трансформації на місцевому рівні: від електронної до цифрової демократії в Україні	313
ПІСЛЯМОВА.....	321
ГЛОСАРІЙ	330

РОЗДІЛ 4. ЦИФРОВІ КОМУНІКАЦІЇ

4.1. Цифрові комунікації як чинник сучасного цивілізаційного розвитку

Сучасний соціум значною мірою визначається комунікативною складовою та цифровими технологіями, що сприяє утворенню нової форми соціальних відносин – цифрової комунікації, яка стає невід’ємною частиною повсякденної реальності.

Цифрові технології та численні медіа-комунікації утворили покоління так званих “нових медіа”. Вони ґрунтуються на відтворенні інформації й стали не лише засобами виконання безпосередньо комунікативних та інформаційних функцій, але й спричинилися до формування цифрових феноменів та практик. Цифрове та комунікативне середовище фактично зумовило кардинальні перетворення всіх сфер суспільного буття як у практичній площині, так і в аспектах світоглядного і ціннісного відношень, трансформуючи усвідомлення різних рівнів людського життя.

Цифровий медіальний простір разом з нарощуванням комунікативного потенціалу сформував власне семантичне та аксіологічне поле, утворюючи нові способи знаково-символічного, ціннісного освоєння і осмислення мозаїчної реальності, застосовуючи при цьому технологічний цифровий інструментарій.

Засоби масової комунікації, серед яких пріоритетне місце належить цифровим комунікаціям, за умов інформаційного перенасичення сучасного суспільства стають ключовими чинниками політичних,

економічних, соціокультурних змін та ціннісних стратегій суспільства. Будучи глобальною системою комунікацій, віртуальний мережевий простір є відображенням найбільш загальних процесів, характерних для сучасного цифрового суспільства. Розвиток цифрових технологій “стискає” соціальний простір, зумовлюючи не лише інтенсивність комунікативного навантаження, але й якісну трансформацію динаміки різних процесів. Інтенсифікація всіх сфер життєдіяльності суспільства, супроводжувана технологічним поступом, призводить до порушення усталеної ціннісно-нормативної єдності соціуму, ускладнюючи процеси світоглядної самовизначеності в рамках функціонування системи усталених цінностей.

Всеохоплюючий вплив цифрових комунікацій вже наразі стає актуальною темою наукових досліджень, з огляду на інтенсивну динаміку свого розвитку, що супроводжується постійними технологічними новаціями. Середовище інтернету є поєднанням комунікативної та цифрової складової, що стало уособленням цифрового суспільства і його розвитку, головним чинником і виразником процесу світової глобалізації.

Поруч із поняттям постіндустріального суспільства виникли такі поняття як “цифрове суспільство” та “мережеве суспільство”. В основі всіх цих потрактувань міститься розуміння інформації, цифровізації та комунікації як ключових і визначальних чинників прогресу та розвитку людської спільноти.

Теоретик інформаційного суспільства М. Кастельс, досліджуючи вплив комунікативних мереж на суспільний розвиток у всіх його сферах, підкреслював їх виключну і визначальну роль, наголошуючи, що на

сьогодні мережі конституують фундаментальні патерни життя. Побудоване на їхній основі глобальне мережеве суспільство являє собою динамічну структуру, яка легко піддається впливу соціальних сил, культури, політики і економічних стратегій²²¹. Відтак, ще на початкових етапах появи комп'ютерних мереж вбачався їх двосторонній взаємовплив, що згодом знайшло відображення в численних рефлексіях різної спрямованості.

Цифрова комунікація, окрім суто комунікативних теорій, спричинилася до формування та функціонування мережі цифрового простору як засобу сучасних комунікативних практик. Інтернет визначається багатьма науковцями як багатомірна мережа, що об'єднує декілька медій в одне середовище, в якому постійна динаміка змін створює можливості впливу на повсякденне життя. Цифрові засоби зв'язку з самого початку розвивалися у напрямі персоналізованого спілкування, надаючи перевагу індивідуальним потребам та способу комунікативної взаємодії.

Інтернет-комунікація, що є на сьогодні популярним каналом розповсюдження і обміну інформацією, привнесла нове розуміння цифрової комунікації як такої, а також змінила формат повсякденних соціальних, в тому числі й комунікативних, практик людей. З цього можна зазначити, що цифрові гаджети та технології, стаючи частиною нашого життя, змінювали повсякденні практики, а з появою мережі інтернету цілі сфери людської діяльності стрімко переносяться в комунікативний простір глобальної "павутини". У суспільстві

²²¹ Кастельс М. Власть коммуникации. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. С.38-43.

генеруються нові практики цифрового спілкування, споживання, торгівлі, навчання, які різноманітні за змістом і функціональною спрямованістю²²².

Цифрова комунікація стає щоденною звичайною діяльністю, яка постійно оновлюється, пропонуючи нові професійні компетенції, можливості їх застосування, діапазон функціональних послуг тощо. Цифрова та комунікативна складова стали вагомими чинниками зміни соціокультурного простору, привнісши до нього нові смисли і значення та утворивши окреме цифрове культурне середовище. Цифрове середовище, запропонувавши нову комунікативну модель, змінило уявлення про соціальні відносини, принципи індивідуальної ідентифікації, репрезентації та творче самовираження.

Тотальність і масовість поширення цифрових комунікацій, які об'єднали великі конгломерати населення різних континентів, водночас стали викликом для усталених управлінських зв'язків та взаємодій, породжуючи нові явища. Перетворюючись поступово із засобу комунікації в потужне медіа- і політичне середовище, цифрове середовище стало мультифеноменом для різних сфер суспільного буття та окремих індивідів.

Наприклад, у теоретичних рефлексіях інтернет розглядається як феномен, що включає певні норми і правила (моральні, етикетні, естетичні) при використанні його ресурсів²²³.

²²² Савченко А. В., Сулова Т. И. Философско-антропологические основания интернет-фольклора как формы коммуникации. *Credo New*. 2008. № 4. URL: <http://credonew.ru/content/view/777/33>

²²³ Игнатов М. А. Дискурс информационно-сетевой культуры. *Наука. Искусство. Культура*. 2015. Выпуск 2 (6). С. 75.

Середовище існування мережевої культури формується з узвичасних артефактів в просторі цифрових комунікацій, які можуть набувати нових якостей та утворювати нові управлінські феномени і практики. Чинниками формування кіберкультури є синтез технократичних ідей розробників цифрових технологій; ідеологію хакерів, в межах якої постулювалося вільне циркулювання інформації; соціологічні та футурологічні пророцтва теоретиків постіндустріального суспільства; ідеали маргінальних субкультур, які відстоювали важливість особистісної свободи, а також ідеї економічного лібералізму²²⁴. Тут ми бачимо обстоювання ідеї впливу безпосередньо цифрових технологій на політичну, соціальну та управлінську сферу, які за таких умов здатні утворити новітні феномени цифрової культури.

Одним з новітніх феноменів, які виникли завдяки цифровим комунікаціям є віртуальна реальність, яка для багатьох користувачів мережі стала синонімом свободи, необмеженості й самовираження, можливістю “відчути себе” в іншому, нехай і уявному, вимірі реальності. Технології віртуальної реальності, що реалізуються в мережі інтернет, формують технічну основу соціальної комунікації та загалом всього культурного середовища мережі. В той же час, повсякденний практичний досвід звернення та користування інструментами й сервісами мережі утворюють симулятивний віртуальний простір знаків і відношень, що “позначається ефектом повного занурення людини в нього, тобто виступає імерсійною характеристикою, створюючи інший віртуальний світ. Користувач перестає відчувати себе стороннім

²²⁴Стратонова Н. Кіберкультура: антропология интернету. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія “Філософія”. 2014. Вип.6. С. 93.

спостерігачем і стає учасником процесу, занурюючись у віртуальний світ, створений на основі різного роду символіки”²²⁵.

Таким чином, людина стає включеною в глобальний цифровий дискурс і комунікативний процес. Наслідком цього є формування специфічного “мережевого мислення” як способу інтелектуального і ціннісного освоєння цифрової віртуальної реальності. Віртуалізація цифрових комунікацій обумовила розгортання дискурсу щодо численних психологічних аспектів поведінки у середовищі віртуальної реальності, формування і набуття уявних ідентичностей і соціальних ролей. До того ж, ефект занурення у віртуальний світ, що позначається ціннісним релятивізмом та “спрощеним” варіантом соціальних зв’язків до певної міри впливає на масову свідомість.

Мережеві середовища поступово перетворюються в універсальний цифровий комунікативний простір. Упродовж сучасного розвитку цифрові комунікації набули стійких ознак та характеристик, які якісно вирізняють їх з-поміж інших медіа. У визначенні сутності особливостей інтернет-середовища важливу роль відіграє розуміння принципів його організації та функціонування, що обумовлюється комунікативними й технологічними чинниками.

У середовищі цифрових комунікацій пріоритетність візуального компоненту над вербальним з додаванням відео- та звукоряду, анімації дали можливості символічно-текстових поєднань, які утворили синтетичне семантичне цифрове середовище з новими цінностями. Наприклад, мережа інтернет з точки зору семіотики є вторинною

²²⁵ Шу Т. А. Интернет в культуре и культура в Интернете: социально-антропологический Анализ. Вопросы культурологии. 2010. № 7. С.52–53.

семіотичною системою, що використовує вже існуючі знаково-символічні коди, на основі перетворень яких з доданими новими елементами вибудовуються нові символічно-знакові конструкти.

Цифрові комунікації характеризуються також інтерактивністю, варіативністю, особливим співвідношенням наявної інформації зі знаковими системами її кодування, появою знаків без означуваного, активною взаємодією із позамережєвим середовищем. Всі ці чинники утворюють єдиний простір, в межах якого функціонують різноманітні тексти, що ним і формуються та опосередковуються. Так само, вони виступають визначальними у започаткуванні різноманітних гібридних візуально-текстових жанрів та загалом у віртуальному дискурсі цифрового середовища.

Характеризуючи особливості комунікації як процесу та, власне, самого комунікативного акту в цифровій мережі, М. Кастельс в цьому сенсі зазначав, що як відправник, так і одержувач повинні інтерпретувати повідомлення, яке вони отримують з різних видів комунікації і через численні канали комунікації, виходячи із основи власного коду у взаємодії з кодом повідомлення, створеного відправником і підданого процесам обробки в комунікативних каналах. Крім того, він повинен узгодити власний сенс в якості адресата на підставі свого досвіду в якості відправника. Виникає певний специфічний сенс, який працює з різними матеріалами комунікативного процесу. Більш того, комунікативні суб'єкти не є ізольованими: вони взаємодіють між собою, формуючи мережі комунікації, які виробляють загальний сенс, що ними поділяється. Таким чином, на думку Кастельса, в мережі формується активна аудиторія, що творить власні сенси у ході

зіставлення свого отриманого досвіду зі спрямованим потоком інформації, що призводить до зростання інтерактивного виробництва сенсів²²⁶.

Суттєвими принципами здійснення цифрових комунікацій є:

1) поліфонічність, що об'єднує у своїх рамках величезну кількість різних типів дискурсу та інтерактивні можливості інтернету, завдяки яким відбуваються істотні зміни в ході створення і сприйняття інформації;

2) анонімність спілкування, яка, на відміну від живого спілкування, надає унікальне відчуття повної свободи і розкнутості, дозволяючи комунікантові діяти вільно;

3) дистантність, що передбачає для учасників комунікації фізичну відсутність при спілкуванні і повну свободу дій для “приєднання” чи “від'єднання” від інтернет-мережі²²⁷.

Інтертекстуальність інтернет-комунікації обумовлює також появу як нових знаків, так і наділення вторинним семіозисом вже існуючих знакових систем у процесі комунікативної взаємодії. До цих ознак ще варто додати ігровий та “карнавальний” характер цифрових комунікацій, що породжує специфічні продукти, які засновані на численній варіативності та експериментуванні з вербальними та іншими знаковими системами.

Особливої популярності серед користувачів набуває такий феномен цифрових комунікацій як соціальні мережі або соціальний нетворкінг,

²²⁶ Кастельс М. Власть коммуникации. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. С. 157.

²²⁷ Дахалаева Е. Ч. Автореферентные жанры интернет-дискурса. *Вестник ИГЛУ*. 2013. №4 (25). С. 25.

який передбачає систему одночасного зв'язку та комунікації багатьох людей між собою за допомоги каналів зв'язку. Така реалізація комунікативного процесу в цифровому середовищі стала новим підходом в соціальній комунікації, що дозволило вибудовувати нові типи соціальної взаємодії, які стали впливати в цілому на організацію соціуму. Завдяки цьому набувають значного поширення так звані нестійкі соціальні зв'язки, які виникають між людьми малознайомими, або знайомство з якими не передбачає частих зустрічей. Технологія соціальних мереж дозволяє полегшити й урізноманітнити комунікацію, необхідну людині для підтримки таких зв'язків. За визначенням К. Когана, "суть мережі полягає у здатності вибудовування гнучкої і одночасної взаємодії безлічі вузлів зв'язку. У соціальній мережі функції вузлів виконують індивіди, які є соціальними акторами. Відповідно, соціальна мережа та мережева комунікація в цілому створюють суб'єктивно-орієнтовану реальність, яка відображає мозаїчність думок, інтересів і бажань учасників мережевого спілкування"²²⁸.

Простота використання цифрових сервісів, доступність мережевих технологій для великій кількості користувачів, можливість незалежного використання будь-якої інформації породили таке явище, як мережева творчість і її активне розповсюдження. Основними формами мережевої творчості є блоги, форуми, чати, авторські сторінки. Мережева творчість в інтернеті широко представлена спеціалізованими сайтами, основною ідеєю яких є організація форумів і творчих проєктів. У широкому

²²⁸ Коган К. М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2014. Вип.16. С. 65.

розумінні в процесі комунікації адресат є частково творцем, адже саме він визначає послідовність сприйняття інформації, впливаючи, тим самим, на зміст повідомлення. Хоча й існує певне фактичне повідомлення в системі, є стільки варіантів поєднання його структурних частин, що кожна нова комбінація стає окремим комунікативним актом, створеним саме адресатом²²⁹.

Саме мережеві спільноти є не тільки середовищем і фактором, але й продуктом, виробленим і відтворюваним в комунікативних практиках, які характеризуються конструктивністю мислення і активністю особистості в цифровому середовищі. Творчі механізми генерації і відтворення соціальної реальності (у вигляді інформації, ідей, образів, смислів) у процесі здійснення комунікативних практик є головним критерієм самореалізації особистості в просторі цифрової культури.

Комунікативні практики зумовлюють і процес формування мережевої культури, який характеризується певною стихійністю та спонтанністю. Культура інтернет-простору вибудовується на основі різнорівневих та різносторонніх комунікативних актів індивідів (нелінійних взаємодій), а створювані культурні взірці ґрунтуються як на знанні, так і на віртуально-міфологічній свідомості, яка притаманна світогляду тих індивідів, чия життєдіяльність більшою чи меншою мірою пов'язана із сучасними цифровими технологіями. Не випадково перехід до інформаційного типу культури, що став новою ланкою еволюційного розвитку, багато в чому пов'язується з породженням

²²⁹ Данилюк С. С. Комунікативний процес у мережі інтернет: структурний аспект. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2014. № 8. Том 1. С.78.

інтерактивного середовища, яке впливає на світоглядні та культурні структури. Тотальна технологізація життя сучасної людини, віртуалізація соціокультурного простору змінює способи та канали обміну набутим досвідом, можливості адаптації індивідів до нових умов, перспективи творчої самореалізації²³⁰.

Іншою тенденцією здійснення цифрових комунікацій в інтернет-середовищі (поширена в соцмережах Фейсбук та Інстаграм) є так званий візуальний мікронаратив, який пов'язаний з візуальним самодокументуванням в інтернеті, пропагуючи в такий спосіб не лише власні уподобання, але й світоглядні переваги, настанови та ціннісні орієнтири. Такий спосіб комунікації є до певної міри тотально вірусним, коли численні користувачі мереж фіксують власні повсякденні справи.

В інтернет-мережі всі комуніканти умовно взаємопов'язані і, як правило, формують спільноти довкола певних цінностей і образів. За допомогою візуальних образів транслуються соціальні ролі і ієрархії цінностей. Психологічною стороною такого типу комунікації є маніфестація власного буття і його значущості, бажання отримати схвалення, долучення до цінностей соціального успіху.

На думку дослідників, цифрове середовище створює поле нескінченних ідентифікацій, де людина захоплена образами себе (ідеалами “Я”), в якості уявного двійника, який створюється відповідно до екранних образів, заданих модою та рекламою²³¹. Разом з тим, слід відзначити, що цифрова комунікація все більше тяжіє до спрощення

²³⁰ Астафьева О. Н. Медиакультура и некоторые принципы формирования информационно-коммуникативного пространства. URL: <http://do.gendocs.ru/download/docs-306318/306318.doc>.

²³¹ Мясникова Л. А., Дроздова А. В., Архипова Ю. В. Визуальная репрезентация повседневности в современном медиаобществе. Теория и практика общественного развития. 2014. № 19. С. 170.

мови спілкування, яка позначається редукуванням символічного до звичайного графічного позначення (“іконки”, “смайли”, “лайки” тощо).

Ставши середовищем, що забезпечує реалізацію індивідуальних культурних практик, які пов’язані із забезпеченням творчих, комунікативних розважально-ігрових потреб, інтернет відкрив можливості до творення та циркулювання сегменту творчості, яка ґрунтується на семантиці віртуального тексту, поєданого з особливим типом свідомості. Остання включає в себе пласт буденної свідомості, бажання індивіда, його несвідомі інстинкти, уявлення, ідеї, образи, що дають можливість людині існувати в сучасному техногенному суспільстві, зберігаючи при цьому свою автентичність та індивідуальність²³².

Отже, можемо підсумувати, що сучасний цифровий простір (цифрове середовище) є складною системою цифрових мережових комунікацій, які утворюють полісемантичне середовище формування і функціонування інформації. Це середовище є способом знаково-символічної комунікації, об’єктивуючи в такий спосіб реальність та розширюючи способи соціальної взаємодії, що опосередковується цифровою комунікацією. Комунікація характеризує конструктивну активність особистості. Середовище цифрових комунікацій, що формує власне семантично-аксіологічне поле, безпосередньо взаємодіє із системою цінностей суспільства, нею визначаючись. Відтак, взаємний

²³² Жарова О. С. Постфольклорный имморализм. Научно-методический журнал “XXI век: итоги прошлого и проблемы настоящего плюс”. Вып. 03 (07). Пенза: Изд-во Пенз. гос. технол. акад., 2012. С. 38.

вплив призводить до зміни периферійних цінностей та усталених ціннісних відношень. Поява цифрової комунікації як творчого самовираження в соціальних мережах та віртуальній свідомості й мислення, які оперують символами, образами, міфологемами, сполученими зі знаковим середовищем, сформували сегмент наративів, які визначаються семантикою мережевого простору та є відображенням реалій буття, ідей та цінностей.

4.2 Вплив цифрових комунікацій на формування аксіосфери сучасного суспільства

Інтернет-мережа на сьогодні є не лише потужним каналом цифрової комунікації, але й середовищем з власною феноменологією, культурним і аксіологічним потенціалом, осмислення яких відбувається в різних тематичних та галузевих дискурсах. Віртуальна реальність, що здійснила чітке відмежування від об'єктивно існуючого світу, фактично утворена як своєрідна медіа-реальність, яка чимдалі все більше пронизує всі рівні людського досвіду та повсякденних практик. Цифрові технології створили нову модель комунікації, що в своїх багатогранних вимірах і можливостях вплинула на практичну повсякденну діяльність людини. Значна частина таких практик стала пов'язуватися саме з інформаційно-комунікативним компонентом: від звичайного спілкування – до багаторазового поширення і копіювання інформації, коментування, утворення спільнот у мережі, створення власних дописів, блогів-щоденників, вільне оприлюднення та ін.

Інтернет як засіб та середовище цифрових комунікацій змінює існуючі управлінські інститути і практики – економічні, політичні, соціальні, освітні, внаслідок чого постають нові форми і способи комунікативної взаємодії. В суспільстві, заснованому на інформації та знаннях, цифрові технології визначають специфіку соціальних змін, не тільки будучи їхнім інструментом, але й створюючи особливе цифрове середовище. В результаті взаємодії людини і діджитальних технологій формується особлива цифрова реальність.

Технологічні можливості інтернету сформували нові моделі і формати цифрової комунікації, які стали невід’ємною складовою повсякденних практик людини, привнісши нове розуміння досвіду соціалізації, ціннісних орієнтацій, самопрезентації в мережі, естетичного та творчого самовираження.

Цифрові комунікації є потужним фактором формування світогляду особистості і ціннісної орієнтації суспільства, їм “належить лідерство в області ідеологічного впливу на суспільство і особистість, вони стали трансляторами досягнень і активно впливають на прийняття або заперечення суспільством тих чи інших цінностей”²³³.

Фактично цифрові засоби інформації і комунікації змінили медійне середовище, яке визначалося традиційними повідомленнями та формувало окремий тип медіа-комунікацій. Разом з тим, традиційні медіа не мали такого потужного впливу на трансформацію сприйняття людиною часу і простору. З появою інтернету з’явилися нові уявлення

²³³ Поликарпова Е. В. Аксиологические функции масс-медиа в современном обществе. URL: http://www.gumer.info/bibliotec_Buks/Polikarp/01.php.

та психологічні відчуття людиною цифрового медійного середовища з феноменами комунікації в режимі реального часу, розрізнення понять “онлайн” і “офлайн” на позначення віртуальної реальності, нелінійне і непослідовне (навіпаки мозаїчно-хаотичне і водночас цілісне) сприйняття текстів інтернету.

Цифрові технології долучилися й до трансформації аксіосфери суспільства та формування соціокультурних цінностей індивідів, міжособистісних відносин, творчого самовираження, які нині часто опосередковуються комунікативними практиками.

Численні технічні можливості створили паралельний віртуальний простір, де здійснюється не лише обмін інформацією, але й відбуваються інші важливі речі: необмежена комунікація, власна репрезентація, трансляція цінностей, а також функціональна професійна спрямованість в різних сферах діяльності, які визначають принципи організації життєдіяльності суспільства.

Інтернет-середовище і як частина медіа-реальності, і як полімодальний інформаційний та соціокультурний простір беззаперечно виступає суб'єктом впливу на функціонування аксіосфери суспільства, активно генеруючи нові значення, цінності та ціннісні орієнтири і настанови для соціуму. В загальному розумінні цінності є певними значущостями, ідеалами, соціальними орієнтирами для суб'єкта. Відношення між реальним світом і його ідеалізованою моделлю визначає оцінка, яка, згідно з аксіологічною концепцією, постає як спосіб установалення ціннісного відношення між суб'єктом та

предметом. Пізнаючи об'єкти і явища довкілля, людина усвідомлює їх значущість, оцінює їх²³⁴.

Поява цифрових комунікацій не лише змінюють усталені формати державно-управлінських взаємовідносин, світоглядних засад пізнання і діяльності, але й привнесла розуміння інших вимірів ціннісних відношень, формування суспільних ідеалів, позицій тощо. Гіперактивна інтенсифікація обміну інформацією призводить сьогодні до модифікації форм соціальної диференціації, співпраці, організації соціальних зв'язків і відносин.

Новітні засади функціонування цифрового мережевого середовища зумовлюють зміни інтересів, норм відносин, цінностей, загалом способу життя суспільства. В результаті цифровізації, яка конвергує реальний та віртуальний простір утворилася нова основа для здійснення державно-управлінських процесів.

Система аксіосфери цифрового середовища є досить неоднорідною, рухомою та мінливою, ціннісно-сміслове поле якого визначається загальною аксіосферою суспільства. Динаміка взаємодії аксіосфери цифрових трансформацій і аксіосфери суспільства в сучасних умовах має як позитивні так і негативні наслідки. З одного боку, це призводить до утвердження цінностей інформації, знання, незалежності, свободи і творчості, а з іншого, обумовлює знецінення пошуку істини, відторгнення складного знання, сприяє зростанню фрагментарності свідомості і суперечливості духовного світу як особистості, так і соціуму

²³⁴ Кузнєцова Т. Аксіологія соціальних комунікацій: навч. пос. Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2012. С. 145

в цілому. Аксиосфера цифрового суспільства є певним чином ієрархізованою, її складові знаходяться в синергетичних взаємовідносинах і єдності. Вона є сферою відносин користувачів цифрової мережі.

Ключові цінності аксіосфери мережі – сукупність технічних можливостей, свобода обміну інформацією, спілкування, самовираження, знання, новаторство, динамізм²³⁵.

Такий само аспект проблематики досліджував Л. Закс, при цьому зазначаючи, що інтернет є суперечливим феноменом з точки зору розвитку сучасної аксіології, оскільки передовсім детермінований і маркований суспільством, в якому й перебуває, його потребами та інтересами, ціннісними зразками і нормами. Він втілює ціннісну логіку і феноменологію свого соціуму. Найголовнішим в цій аксіологічній детермінації мережі є те, що ціннісним за своєю суттю є “первинне”, яке й визначає ціннісне сприйняття інтернету суспільством і користувачами, його ціннісний зміст і характер використання. У той само час інтернет володіє особливою аксіологічною логікою і феноменологією та змістовністю породжуваних ним цінностей, хоча типологічно вони не можуть не збігатися з традиційними цінностями, оскільки основою будь-яких цінностей виступають людські потреби²³⁶.

Слід зазначити, що універсальність цифрового середовища та практика застосування його як інноваційного інструменту в різних сферах суспільної діяльності є свідченням значущості цифрових технологій. Ще більший вплив здійснюється ним на розвиток суспільства

²³⁵ Южанинова Е. Р. Классификация ценностей всемирной компьютерной сети. *Science and world*. 2013. № 2 (2). С.120.

²³⁶ Закс Л. А. К исследованию аксиологии Интернета. Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки. 2016. Т. 11, № 3 (155). С.14–15

в цілому та особистості зокрема, й систему соціальних взаємовідносин і взаємозв'язків. М. Кастельс наголошував, що інтернет був використаний соціальною практикою у всьому її різноманітті, а таке використання здійснює відповідний вплив і на саму соціальну практику²³⁷. Таким чином, ми бачимо взаємообумовлений процес впливу ціннісної системи соціуму на інтернет-мережу і, яка, відповідно, транслює основні ціннісні значення власним середовищем, що, до того ж, формується цінностями індивідів-користувачів.

Особливості стилю й типу комунікації в мережі позначаються на утворенні власних цінностей соціокультурних зв'язків. Завдяки цифровому інструментарію формується, на думку деяких дослідників, новий тип спілкування, який визначається як легка соціальність: особлива форма відносин між людьми, яка ні до чого не зобов'язує і не має ніяких наслідків²³⁸. Особливості цифрової комунікації зумовлюють її новий формат, що позначається рівнем кількості та щільності міжособистісних і міжгрупових комунікацій. Цей фактор створює можливість зміни потоку цих комунікацій, відтак, трансформуючи соціальну структуру суспільства.

Цифрова комунікація, що надала нової якості та цінності, власне, інформації, стала не лише швидким транслятором взаємодії у суспільстві, але й спричинилася до зміни погляду на усталені ціннісні моделі ті ієрархії, реляцію окремих цінностей, нівелювання традиційного

²³⁷ Кастельс М. Галактика Інтернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. Екатеринбург: У-Фактория: Изд-во Гуманит. ун-та, 2004. С. 143.

²³⁸ Горошко Е. И., Овчаренко И. Е. Роль сети Интернет в социальных коммуникациях в современном мире. Интернет и глобальное общество. Активные процессы в социальной и массовой коммуникации. Ярославль, 2014. С.183.

розуміння їх сутності. Комунікативний сектор став багато в чому визначальним в системі цифрових взаємодій індивідів та спільнот, впливаючи, тим самим, на загальну аксіосферу суспільства. Цифрові комунікативні практики створили соціальний контекст для формування нового типу особистості і можливостей її ціннісно-смыслового визначення.

Ризомність, що є однією з характеристик постмодерної доби, уособлює принципову нелінійність (що також спостерігаємо в організації цифрової комунікації), створюючи рухомий простір з множинністю інтерпретацій та множинного вираження. Цифрові цінності також визначаються настановами децентралізації та антиєрархічності, в руслі соціального розвитку. Ціннісна сфера сучасного цифрового суспільства не має чітко вираженої структури, безліч ціннісних ліній-векторів детермінують розвиток ціннісних основ соціуму за різними напрямками. На основоположних лініях-векторах є семантичні “аксіо-вузли”, що визначають зміст соціокультурних матриць (де під соціокультурною матрицею розуміється сукупність соціокультурних феноменів, що утворюють єдине ціле, об'єднаних однією ціннісною матрицею) ²³⁹.

Ризомність (як одна з фундаментальних основ децентрованості) містить іманентний потенціал саморозвитку, що характеризується варіюванням аксіологічних просторово-часових, історико-соціокультурних змін. Ризоморфне аксіосередовище, що містить в собі безліч рівноправних ціннісних монад, іманентно включає в себе різні альтернативи соціально-управлінського розвитку, утворюючи

²³⁹ Шакирова Е. Ю. Аксиологическая ризоморфность социума: зона эскалации социальной рискогенности. Известия Саратовского ун-та. Нов. серия. Сер. Философия. Психология. Педагогика. 2013. Т. 13. Вып. 4. С.38

можливість формування нових векторів, трансформуючи, тим самим, усталений інформаційний простір.

Цифрове середовище, що утворилося внаслідок розвитку Індустрії 4.0 впливає на аксіосферу суспільства та функціонування цінностей на загальносуспільному та особистісному рівні. В цифровому суспільстві людина стає вкрай прагматичною, традиційні цінності втрачають або змінюють своє значення, що негативно відображається на самій людині. Сьогодні виник новий тип людини, відбувається пошук нетрадиційних форм самовираження особистості, трансформується система цінностей з руйнуванням традиційних форм взаємодії. Одна з визначальних рис глобального мислення – це прагнення стати частиною великого світу, вийти за межі власного суб'єктивного світобачення. Це своєрідна інтелектуально-психологічна втягненість у глобальні процеси життя. Цінність особистості в сучасну цифрову епоху визначається гнучкістю мислення, здатністю швидко реагувати на постійні мінливості часу²⁴⁰.

Взаємодія і взаємообумовленість зовнішнього середовища та особистості, в тому числі й на рівні аксіологічного виміру, були розроблені в соціально-когнітивній теорії особистості американсько-канадського дослідника українського походження А. Бандури. Особливе місце в такій взаємодії відводилося поведінці й когнітивним процесам. Вчений доводив, що середовище або оточення впливають на особистість в тій само мірі, в якій особистість впливає на середовище і його формує.

²⁴⁰ Онищук О. Сучасна людина у просторі віртуальної реальності: особливості соціокультурної трансформації. Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Філософські науки. 2014. № 780. С. 37.

Ця безперервна взаємодія сил створює своєрідну рівновагу між свободою і детермінізмом.

У контексті впливу мас-медіа й цифрового середовища виникає соціально опосередкований процес символічної комунікації. Соціальні практики, досить широко розповсюджуючи в суспільстві ідеї, цінності та стилі поведінки, здійснюють не лише символічне моделювання, але й соціальну дифузію. Цифрові засоби масової інформації більшою мірою обумовлюють трансформації та іновації зміни та інновації. Комунікативна система впливає на ціннісні орієнтації суспільства за допомогою різних типів повідомлень, як друкованих, так і цифрових, що включають цінності різноманітного рівня – економічні, соціальні, моральні та естетичні²⁴¹.

У межах віртуальної реальності відбувається суттєва трансформація ціннісного виміру людини, що знаходить прояв в новому розумінні свободи і можливості її практичної реалізації.

Цифрова комунікація формує особливий тип мережевого (віртуального) мислення, яке має символічний характер, оперуючи при цьому символами і образами. До характерних рис віртуального мислення слід також віднести його “меседжевий” характер, мозаїчність і “кліпову природу”²⁴². Мозаїчність цифрового середовища висуває особливі вимоги до особистості, актуалізуючи її мобільність та інтерактивність в умовах природного прискорення темпу життя

²⁴¹ Bandura A. Social Cognitive Theory of Mass Communication. *Mediapsychology*. 2001. №3. P. 287.

²⁴² Крупенникова Л. Ш., Курбатов В. И. Виртуальная личность: Net-мышление, сетевой психотип и Интернет-фобии. *Инженерный вестник Дона*. 2014. №3. URL: ivdon.ru/ru/magazine/archive/n3y2014/2537.

сучасного соціуму, готовність до змін і розвитку²⁴³. Цифровим середовищем було запропоновано нові форми й можливості комунікації, які не тільки спрощували сам процес обміну інформацією, але й залучали людину до творчого самовираження. Цифрові комунікації характеризуються відсутністю просторово-часових обмежень, можливістю розгортати перед індивідом інформаційні потоки, віртуалізацією різних видів діяльності, визначають специфіку реалізації різних соціальних практик. Відтак, послуговуючись цифровим технологіям, індивід виступає креативним суб'єктом комунікації, проявляючи свою творчу активність, в якій конститууються соціальні смисли і дискурси. Цифрові комунікації поєднують інформативно-пізнавальний і креативний компоненти²⁴⁴. Разом з тим, глибинна сутність такої комунікації – це процес взаємовідносин між індивідами, що формують аксіологічну сферу цифрового суспільства.

Сучасне цифрове середовище є одним з визначальних факторів смислового самовизначення суспільства та особистості, впливаючи та формуючи ієрархії цінностей. Суспільні та індивідуальні системи цінностей перебувають в тісній взаємодії: на основі загальнозначимих цінностей формуються ієрархії індивідуальних цінностей. Комунікативні практики, породжувані новими цифровими засобами, зокрема, інтернет-комунікацією, переформатовують повсякденне соціальне життя індивідів, створюючи умови та можливості для власного самовираження, моделювання ціннісних відношень, де віртуальний

²⁴³Кравчук П. Ф., Гримов О. А. Личность в условиях информационно-коммуникативной культуры. Известия Юго-Западного государственного университета. 2012. № 6 (45). С. 180.

²⁴⁴Фатурова В. М. Интернет-средовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2004. С. 6.

вимір впливає на простір реального їх функціонування. Аксіосфера цифрового суспільства формується в процесі людського буття в умовах конкретного соціуму та відповідного історичного часу. Цифрове середовище є поєднанням інформаційної, комунікативної, технологічної, біологічної та соціокультурної складових, що стало уособленням та синонімом цифрового суспільства і його розвитку, головним чинником і виразником процесу Глобалізації 4.0.

Комунікативні практики цифрового суспільства створили соціальний контекст для формування нового типу особистості і можливостей її ціннісно-сислового визначення.

4.3. Комунікативні п рактики цифрового середовища

Цифрові комунікації стали не лише невід'ємною складовою людського буття, але й перебрали на себе такі важливі функції, як соціалізація, ідентифікація пізнання, навчання тощо. Нові способи і можливості здійснення обміну інформацією та комунікації (онлайн-спілкування у соціальних мережах) спричинили породження нових феноменів, пов'язаних з комунікацією, опосередкованою новітніми цифровими технологіями.

За свій відносно незначний час існування цифрові комунікації не лише завоювали світові й національні ринки та численних користувачів різних країн світу, але й стали визначальним фактором, який трансформував всі принципи життєдіяльності суспільства загалом. Створення абсолютно нового комунікативного середовища засобами цифрових технологій позначилося й на діяльності людини. Доступність

такої комунікації для широких мас та засобів її транслявання зробили її невід'ємною частиною повсякденного життя людини та важливою сферою соціальної реальності, що виступає не лише простором, але й засобом обміну інформацією, висловленням власної позиції, думок, почуттів, оцінок, формуючи особливу культуру, опосередковану медіа-технологіями. Набуває актуальності вивчення цього сегменту культури та продукованих нею сенсів у контексті загальнокультурних впливів та взаємозв'язків у межах комунікативних практик.

Поняття “практика” є одним з центральних в науці державного управління. У широкому філософському сенсі практика розуміється як діяльність людей, що спрямована на освоєння та перетворення дійсності. Наприклад, у соціології ця категорія конкретизована у понятті “соціальної практики” (або соціальних практик), яке визначається як сукупність прийнятних способів діяльності і звичних навичок поведінки з різними людьми, речами, символами, мовою, часом, простором²⁴⁵.

Під соціальною практикою розуміється процес спільної (колективної) діяльності індивідів, спрямований на збереження або зміну системи суспільних відносин. Соціальні практики розуміються як спосіб взаємодії індивіда з собою та навколишнім середовищем, результатом чого є конкретна щоденна звична діяльність. До неї відноситься сукупність дій або навичок поведінки з предметами та людьми, практичні знання та конкретні навички, результатом яких є вміння виконувати певні дії. Соціальні практики, а також суміжні поняття

²⁴⁵ Радкевич А. Л. Социальные интернет-практики как объект социологического анализа. Информационный гуманитарный портал “Знание. Понимание. Умение”. 2009. № 3. URL: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2009/3/Radkevich>

соціальної дії, взаємодії, повсякденності активно розроблялися у соціологічних теоріях. Перші наукові формулювання соціально практичних дій належать М. Веберу та Т. Парсонсу. Зокрема, М. Вебер під “дією” розуміє такі дії людини (незалежно від того, чи мають вони зовнішній чи внутрішній характер, що зводяться до невтручання чи терплячого прийняття), коли діючий індивід чи індивіди пов’язують з ним суб’єктивний сенс. “Соціальною” є така дія, яка за допустимою дійовою особою чи особами співвідноситься з діями інших людей і орієнтується на них²⁴⁶.

Т. Парсонс розробив структуру соціальної дії, що є концептуальною схемою для аналізу поведінки живих організмів. Вона розглядає цю поведінку як орієнтовану на досягнення цілей в ситуації з нормативно регульованою витратою енергії. Існує чотири ознаки концептуалізації такої поведінки: поведінка, орієнтована на досягнення цілей або задач, або будь-якого передбачуваного стану справ; вона має місце в ситуаціях; нормативно регулюється; включає мотивацію, яка може бути організованою незалежно від її включеності в дію²⁴⁷.

Особистість вступає у взаємодію з іншими людьми, володіючи вже сформованою системою цінностей, внутрішніми передумовами і особистими якостями. Особистісні цінності існують у формі ідеалів, але на відміну від суспільних ідеалів, які можуть частково впливати на діяльність суб’єктів, особистісні ідеали визначають форму реалізації вихідних комунікативних установок. Вони формуються у ході індивідуального досвіду людини і висловлюють її внутрішній світ.

²⁴⁶ Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. С. 602-603.

²⁴⁷ Парсонс Т. О. структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.

Незважаючи на те, що вони є досить стабільними, не можна сказати, що вони залишаються незмінними.

Цінності можуть виникнути не тільки з внутрішнього світу людей, які вступають у взаємодію, і не з зовнішніх для цієї взаємодії умов, а у процесі самої взаємодії, в процесі інтеракції.

У другій половині ХХ ст. процеси концептуалізації поняття соціальних практик та дослідженню структур повсякденності посприяли три сучасні теорії: етнометодологія Г. Гарфінкеля, теорія структурації Е. Гідденса та структуралістський конструктивізм П. Бурдьє, в кожній з яких у центрі уваги була проблематика взаємозв'язку практик і комунікації, соціальних практик і повсякденного життя.

Так, зокрема Г. Гарфінкель, досліджуючи повсякденні дії людей та їхнє практичне мислення в процесі виконання цієї діяльності за допомоги інструменту етнометодології – тобто сукупних характерних прийомів, що застосовують вихідці конкретної культури в осмисленні власних дій в повсякденній практиці, вводить поняття фонових очікувань, які виступають фундаментальними структурами суспільного буття. Завдяки їм людина є активним суб'єктом соціальної взаємодії.

Під фоновими очікуваннями розуміються особливості повсякденного життя, що становлять основу життєдіяльності, соціально схвалені установки індивіда щодо тих чи інших дій, а також уявлення людей про соціум. Завдяки введенню у науковий обіг цього поняття стало можливим характеризувати і розкривати механізм активності людини в ході конструювання нею соціальної реальності.

Як пише Г. Гарфінкель, для членів спільноти такі знання фактів соціального життя не тільки створюють портрет реального суспільства, але й відтворюють його характеристики завдяки таким фоновим

очікуванням²⁴⁸.

Е. Гідденс вважав, що соціальні практики є основним предметом дослідження соціальної теорії. Сфера повсякденності (як первинна соціальна реальність) являє собою постійно відтворювані дії, які прив'язані до певної ситуації. Саме ці рутинні дії і є соціальними практиками, оскільки рутина, на думку Е. Гідденса, забезпечує цілісність особистості у процесі її повсякденної діяльності, а також є важливою складовою інститутів суспільства, які виступають такими за умов свого безперервного відтворення. За допомоги рутинізації стає можливим пояснення типових форм взаємовідношень, які існують між базовою системою безпеки, з одного боку, та рефлексивно створюваними процесами, властивими епізодичному характеру соціальних взаємодій, з іншого²⁴⁹.

Для П. Бурдьє практиками могли бути не лише доцільні та раціонально обґрунтовані дії, а й звичні рутинні маніпуляції, які не завжди піддаються раціональному поясненню. Виходячи з уявлень про повсякденні нерелексовані практики, Бурдьє вводить поняття габітусу як системи стійких диспозицій і структур, що породжують нескінченне число практик і уявлень²⁵⁰. Опора на габітус дає можливість практикам, з одного боку, бути детермінованими соціальним середовищем, а з іншого – самим детермінувати зміни цього середовища. Габітус є те, що дозволяє виробляти нескінченно велике число практик, до того ж

²⁴⁸ Гарфинкель Г. Исследования по этнометодологии. Санкт-Петербург: Питер, 2007. С.38.

²⁴⁹ Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуризации. Москва: Академический проект, 2005. С. 111.

²⁵⁰ Бурдьє П. Практический смысл / пер. с фр. А. Т. Бикбова, К. Д. Вознесенской, С. Н. Зенкина, Н. А. Шматко; общ. ред. и послесл. Н. А. Шматко. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. С. 102.

відносно непередбачуваних (як і відповідні ситуації) і, разом з тим, обмежених у своїй різноманітності. Таким чином, будучи продуктом об'єктивних закономірностей, габітус прагне породжувати “розумні” способи поведінки, допустимі в рамках певних закономірностей, які, до того ж, мають всі можливості бути позитивно санкціонованими в силу своєї об'єктивної пристосованості до логіки, характерної для даного конкретного поля²⁵¹. Таким чином, габітус поєднує три аспекти функціонування практик: індивідуальну схильність людини (діяти адекватно соціальній ситуації, взаємодія людей у співтоваристві, взаємодія спільноти і кожного її члена з реальністю).

Грунтуючись на комунікації, як на базовому соціальному процесі, Ю. Габермас застосовує поняття комунікативної дії як основи соціальної дії загалом. З його точки зору, комунікативні дії історично були першими, з яких згодом виділилися пізнавальні та інструментальні акти. Комунікативна дія є не просто одним з видів соціальної дії, а основою раціонально мотивованого консенсусу, а сама комунікація є не стільки засобом, скільки самоціллю суспільного життя. Комунікативна дія, як цілісне утворення, являє собою синтез суб'єктивного та об'єктивного, раціонального й ірраціонального. Як пише Ю. Габермас, комунікативну дію можна розуміти як круговий процес, у якому становище індивіда двояке: він є ініціатором дій, розраховавши які, можливо оволодіти тією чи іншою ситуацією: і, в той же час, продуктом традицій, в яких він живе, об'єднаних спільнот, до яких він належить, і процесів соціалізації, в яких він досягає зрілості. У той же час, на думку Габермаса, практична

²⁵¹Бурдьє П. Практический смысл / пер. с фр. А. Т. Бикбова, К. Д. Вознесенской, С. Н. Зенкина, Н. А. Шматко; общ. ред. и послесл. Н. А. Шматко. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. С. 108.

едність повсякденної комунікації розпадається на норми і цінності, на ту частину практичного, яка може підпасти під вимогу морального виправдання з точки зору деонтологічної значимості, й на іншу частину, яка не піддається моралізації й охоплює особливі ціннісні конфігурації, інтегровані в тому чи іншому колективному чи індивідуальному образі життя²⁵².

У основі соціальних практик лежить типове сприйняття і ототожнення навколишнього світу у вигляді узвичаєних рутинних соціальних дій, заснованих на колективному досвіді суб'єктів.

Комунікативні практики можуть розглядатися як вид соціальних практик, пов'язаних із отриманням і передачею інформації та відтворенням комунікації. На основі таких характеристик габітусу, як свобода й необхідність (або детермінованість), Г. Гутнер підкреслював, що габітус породжує загальний сенс комунікативних практик: тобто має сенс те, що можна спонтанно інтерпретувати – саме така дія відповідає досвіду учасників комунікації і здатна викликати переживання зрозумілості²⁵³.

Розглядаючи ціннісний вимір комунікативних практик, А. Моль зазначав, що цінністю, за загальним визнанням, володіє те, що може бути використано. Так, якщо повідомлення призначене для зміни поведінки адресата, то цінність повідомлення тим більша, чим більше змін в цю поведінку воно може внести. Інакше кажучи, цінність повідомлення визначається не тим, що воно довше за інше повідомлення, а тим, що

²⁵²Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникаивное действие / пер. с нем. Санкт-Петербург: Наука, 2001. С. 268.

²⁵³Гутнер Г. Смысл как основание коммуникативных практик. *Эпистемология и философия науки*. 2008. Т. ХУІІІ. № 4. С. 47.

воно новіше, бо те, що вже відомо, вже було якось враховано адресатом і включено у його внутрішню структуру. Таким чином, цінність повідомлення пов'язана з його несподіваністю, непередбачуваністю, оригінальністю. Міра кількості інформації зводиться тоді до міри непередбачуваності, невизначеності. Таким чином, ціннісний вимір інформації зводиться до теорії ймовірностей: те, що мало ймовірно, – не може бути передбачене; те що у високому ступені ймовірно, – передбачуване (при тому природному обмеженні, що адресат, визначаючи свою поведінку, використовує раніше отримані відомості)²⁵⁴.

Комунікативні практики (як вид соціальних практик) пов'язані безпосередньо з отриманням і передачею інформації та відтворенням міжсуб'єктної комунікації. Комунікація є не тільки процесом передачі інформації від одного соціального суб'єкта до іншого, а й процесом конструювання нових сенсів, інтерпретацій, а також механізмом створення нових норм і правил життєдіяльності. Трагування комунікацій, як інтерсуб'єктивних соціальних відносин, сприяє розвитку тенденції до більш багатостороннього розгляду відносин між людьми, більш глибокого розуміння особистості в контексті широкого розуміння соціальних зв'язків²⁵⁵.

У процесі комунікації людина оцінює оточуючу реальність, поєднуючи в “життєвий світ” предметний універсум та власне ціннісне світовідношення. Людина позначає за допомоги знакових систем життєво важливу для неї реальність, осягаючи цю реальність в раціональних та ірраціональних образах, які мають особистісний вимір

²⁵⁴ Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие. М.: Мир, 1966. С. 251.

²⁵⁵ Зотов В. В., Лысенко В. А. Коммуникативные практики как теоретический конструкт изучения общества. Теория и практика общественного развития. 2010. № 3. С. 53.

та прояв в різних моделях комунікації. Так само створюються ціннісні установки, спрямовані на реалізацію потреб, цілей, інтересів, з яких народжується ціннісна орієнтація, ширше – ціннісна свідомість, що виражає рух значущих для життя ідей, образів індивідуальної свідомості в умовах розвитку цифрового суспільства²⁵⁶. Оцінювання оточуючих індивіда людей, предметів, подій формує смислову класифікацію цифрового середовища, на основі якої будуються нові стратегії сучасності.

Відмінними рисами соціальної взаємодії в цифровому суспільстві є його технологічна опосередкованість і насиченість способами миттєвої (on-line) передачі інформації з інтерактивними можливостями. Ці зміни пов'язані з глобалізацією та призводять до того, що комунікативна дія стає парадигмальною, визначаючи стильові і якісні особливості повсякденного життя в цифровому соціумі. Однак у такому суспільстві не тільки формуються нові типи соціальних інтеракцій, а й зберігаються / оновлюються колишні, що забезпечує сталість та узвичаєність повсякденності, дозволяючи їй залишатися одним з фундаментальних компонентів суспільного життя.

У цифровому суспільстві однією із основних стає практична діяльність, пов'язана з виробництвом та споживанням цифрових технологій. Численні цифрові засоби комунікації стають невід'ємною частиною повсякденного життя людини, змінюючи його щоденний темпоритм і якість. Ще Н. Луман писав, що комунікація встановлюється через синтез трьох різних селекцій – селекції інформації, селекції

²⁵⁶ Балькіна Г. А. Аксиологические основания межкультурных коммуникативных практик. Социокультурные проблемы языка и коммуникации: сб. науч. тр. Саратов: Поволж. ин-т упр. им. П. А. Столыпина. 2014. Вып. 9. С. 26.

повідомлення цієї інформації і селективного розуміння або нерозуміння повідомлення і його інформації. Жоден з цих компонентів не може здійснюватися сам по собі. Тільки разом вони виробляють комунікацію, тобто коли їх селективність може бути приведена в узгодження. Комунікація встановлюється тільки тоді, коли хоча б один раз буде зрозуміла диференціація повідомлення та інформації²⁵⁷.

У даному контексті актуальною є парадигма символічного інтеракціонізму, яка ґрунтується на тому, що всі форми взаємодії людей в суспільстві мають на увазі спілкування, що базується на певних соціальних символах. Люди не реагують на зовнішній світ і інших людей безпосередньо, а осмислюють реальність в деяких символах і відповідно продукують ці символи в ході спілкування. Символічний інтеракціонізм цілком ґрунтується на інтерпретаціях людської поведінки, в якому “прочитуються” значущі символи, що несуть соціальну інформацію. З появою інтернету значна частка повсякденних комунікативних практик перейшла у віртуальну площину, генеруючи не лише нові форми міжособистісної комунікації, але й практики інформаційного споживання – пізнавальні, освітні, розважальні. Такі практики різняться за змістом і функціональною спрямованістю, проте будь-яка діяльність, що реалізується за допомоги інтернету, за своєю сутністю є інформаційно-комунікативною діяльністю.

Цифрова комунікація нерозривно пов'язана зі сферою знаків і символів як явищ об'єктивного, “речового” світу, яким притаманні значення, сенси, цінність. У процесі комунікації фактично й відбувається

²⁵⁷ Луман Н. Что такое коммуникация? Социологический журнал. 1995. №3. С. 115.

символічний ціннісно-смысловий обмін. Комунікація в рамках семіотичного підходу розуміється в основному як рух сенсів у соціальному просторі і часі. Особлива увага у зв'язку з таким розумінням її природи приділяється засобам та інструментам реалізації комунікаціям.

Інтернет, на думку А. Суханової, є інновацією суспільства, оскільки він істотно розкрив поняття доступності інформації. З появою інтернету кожен користувач мережі отримав можливість комунікувати з більшою кількістю людей. У результаті розширення інформаційних можливостей, викликаних поширенням інтернету, закономірно з'явилися нові соціальні практики, які трансформували звичні усталені форми спілкування, освіти, дозвіллевої діяльності²⁵⁸.

Специфіка інтернет-комунікації, на думку Ю. Щуріної, визначається глобальністю масштабів і можливістю практично миттєвого вільного поширення будь-якої інформації²⁵⁹.

Цифровий простір, створюваний за допомогою інтернету, є “синкретичною формою єдиного кіберпростору, цінність якого визначається його комунікативними функціями”²⁶⁰, де однією з визначальних характеристик є інтерактивність як можливість взаємодії та репрезентації. Саме ця властивість формує віртуальну реальність, яка породжує власні смисли й наративи, активно впливаючи на об'єкти і явища реального життя, а також формуючи думки, судження і враження,

²⁵⁸ Суханова А. Ш. Интернет-практики как вид социальных практик: теоретический обзор. Теория и практика общественного развития. 2017. №2. С. 32.

²⁵⁹ Щурина Ю. В. Классификация комических речевых жанров коммуникативного пространства Интернета. Известия ВГПУ. 2014. № 2. С. 39.

²⁶⁰ Ворошилова Е. С. Интерактивность как выразительное средство эстетических практик в условиях киберпространства. Вестник Томского государственного университета. 2010. № 332. С. 59.

органічним чином влітаючись у повсякденне життя²⁶¹. Соціальні мережі забезпечують людину не лише у комунікації, обміні інформацією, але й розширюють свої функції, надаючи адаптивні життєві стратегії, можливості особистісного самоконструювання, своєрідної презентації власного “Я” у віртуальному просторі.

Як пише В. Соковнина, “Instagram, LiveJournal, соціальні мережі – це величезні майданчики, де кожен може придумати іншого, альтернативного себе”²⁶². Мережеві інтернет-спільноти можна розглядати як особливий вид соціального об’єднання користувачів, які ґрунтуються на основі спільного комунікативного інтересу у віртуальному просторі та за умов тривалої психо-емоційної підтримки процесу комунікації. Характерними особливостями інтернет-комунікації є підвищена вербальна активність, специфічна мова спілкування, символічно трансльована емоційність.

Фактично сучасна людина постійно перебуває у двох вимірах – природної реальності оточуючого матеріального світу та віртуальному – сформованому технічними засобами цифрової комунікації. Таке поєднання об’єктивно здатне впливати не лише на мислення, але й на повсякденні соціальні практики людини, визначаючи її життєві пріоритети. Віртуальний простір за допомоги семіотичних засобів формує особливе дискурсивне середовище з власними аксіологічними сенсами. Віртуалізація, як будь-який глобальний процес, різноманітна у своїх проявах і неоднозначна в оцінках. Однак, не фокусуючи уваги на її

²⁶¹Компанцева Л. Ф. Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.02. Київ, 2007. С. 4-5.

²⁶²Соковнина В. В. Лінгвокреативність взрослого мира: игры в “социальной сети”. Уральский филологический вестник. Серия: Психолінгвістика в образовании. 2014. № 2. С. 97.

аксіологічних аспектах, можна відзначити наступні зміни комунікативних практик: розширення можливостей соціалізації, ускладнення механізмів конструювання ідентичності, розширення простору моделювання суб'єктивності у різних сферах професійної і соціокультурної діяльності²⁶³. Організація віртуального простору, здійснюється за певними принципами й правилами, породжує світ окремої, дигітальної культури. Концептуалізуючи кіберпростір, С. Коноплицький характеризує його як “смысловий варіант віртуальної реальності, де домінує положення займають логіко-мовні апперцептивні структури інформації”²⁶⁴.

Здійснення комунікативних практик стає можливим за допомоги певного технологічного й технічного субстрату у віртуальному просторі, організованому в цифровому середовищі, як аналог реального світу. Сучасні цифрові технології є ключовими у соціальних вимірах, завдяки віртуалізації, ігрофікації, неієрархічності, бліцкомунікації, персоналізації зумовлюють процес сучасних змін, впливаючи не лише на традиційні засоби передавання інформації, а й на весь спектр соціальних комунікацій, змінюючи їх форму і зміст, а також впливаючи на повсякденне життя²⁶⁵.

Цифрові знання необхідні для того, щоб у ході комунікації вступати у взаємодію, що дозволить учасникам комунікаційного процесу

²⁶³ Сергеева Л. А. Актуальность системного подхода в современном информационном обществе. Философские проблемы информационных технологий и киберпространства. 2011. № 2. С. 248–254; Парсонс Т. О. структуре социального действия. Москва: Академический Проект, 2000. 880 с.

²⁶⁴ Коноплицький С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз: автореф. дис. канд. соціол. наук: 22.00.01. Київ, 2007. С. 10.

²⁶⁵ Зражевська Н. І. Нові медіа і нові форми комунікації в медіакulturі. Актуальні питання масової комунікації. 2013. Вип. 14. С. 70–75.

інтерпретувати (коментувати) дії один одного. Характеризуючи цифрові комунікації як вид щоденної соціальної практики, варто зазначити, що здійснення її опосередковується як пасивними, так і активними діями індивідів, де в першому випадку мається на увазі сприйняття та користування інформацією, в другому – активна участь у комунікаційному процесі, створення та розповсюдження інформації. Залежно від впливу, яке вони мають на життя суспільства, формування та підтримку взаємозв'язків в ньому, активні практики поділяються на конструктивні і деструктивні. Конструктивні практики складаються в генерування власної авторської інформації з метою досягнення комунікаційного співробітництва з іншими учасниками інтернет-спільноти. Такі практики сприяють відтворенню та розвитку соціальної комунікації, зміцненню зв'язків між її учасниками.

Деструктивні практики полягають у генеруванні або розповсюдженні інформаційного наповнення, як правило, негативного, або образливого змісту, з метою розпалювання суперечок і конфліктів. Такий тип поведінки розбалансовує спільноту, налаштовує учасників на агресивне ставлення один до одного, зосереджує конфліктну дискусію навколо інформаційного наповнення-подразника²⁶⁶. Соціальні мережі надають змогу розміщення відео- та ігрового контенту, створювати групи за інтересами та багато іншого. Окремо виділяються об'єднання за професійними інтересами, які створюються для практичного вирішення конкретних цілей та інтересів. Активно-творча комунікативна діяльність може бути як нейтрального характеру, так і конкретно-цілеспрямованою

²⁶⁶ Сергодеєв В. А. Коммуникативные практики в сетевых интернет-сообществах. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2014. №1 (135). С. 142.

(розміщення постів, ведення блогів та мікроблогів для поширення певної інформації, що може мати на меті як позитивні, так і негативні наслідки). Комунікативні практики цифрового суспільства є видом соціальних практик і являють собою узвичаєні соціальні дії, засновані на колективному досвіді й націлені на досягнення тих чи інших соціальних цілей, актуалізацію соціальних цінностей, відтворення ціннісного набору соціальних відносин.

У сучасному цифровому суспільстві інтернет стає базовим мережевим середовищем. Комунікативні практики в кіберпросторі все більшою мірою доповнюють реальність, дозволяючи людині забезпечувати потреби в інформації, комунікації, власній презентації в соціальних мережах та творчій активності. Відмінною рисою цифрових комунікацій є різноманіття бажаних комунікативних форм: користувачі можуть вибирати, коли та з якою частотою спілкуватися. Принципи анонімності і карнавальності в цифровому середовищі є визначальними специфічними факторами всіх комунікативних процесів, що здійснюються в її межах.

Цифрові комунікації, ставши доволі впливовим засобом розвитку в суспільстві, оскільки за допомогою психосоціальних механізмів комуніціювання та символічного посередництва вони впливають на поведінкові моделі, мотивації, загальний рівень суспільної свідомості та ціннісно-смыслових орієнтирів. Комунікативні практики, опосередковані мережевими технологіями формують нові способи мислення й поведінки, змінюючи усталені ієрархії цінностей.